

5
ЛЕВЪ ТОЛСТОИ

Божеcko и Човѣшко

Повѣсть изъ живота на рускитѣ революционери.

Прѣведе Ст. Андрейчинъ

Второ издание

№ 11

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО
„ВЪЗРАЖДАНЕ“
СОФИЯ.

ЕДЪ ДОВСТЪН

Българско и чуждешко

ПРЕДЪ ВЪВЕДЕНИЕТО ВЪ СЪСТАВЪ НА ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

ПРЕДЪ ВЪВЕДЕНИЕТО ВЪ СЪСТАВЪ НА ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

1904

Печатарска Работнич. Кооперация „Франклинь“ — София.

ВЪВЕДЕНИЕТО ВЪ СЪСТАВЪ НА ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

БОЖЕСКО И ЧОВЪШКО

1

Това бѣше въ 70-тѣхъ години, въ Русия, въ най-разгорещената борба на революционеритѣ съ правителството.

Генералъ-губернаторътъ на южния край, единъ здравъ нѣмецъ, съ отпуснати мустаци, съ студенъ погледъ и неизразително лице, въ воененъ сюртукъ, съ бѣлъ кръстъ на шия, седѣше една вечеръ въ кабинета си на една маса, съ четири свѣщи въ зелени абажури, и прѣглеждаше и подписваше книжа, оставени нему отъ изпълнителя на дѣлата. „Еди-кой си генералъ-адютантъ“, подписваше той съ проточень подписъ и отмѣстяше.

Между книжата бѣше и присждата на смъртно наказание чрѣзъ обѣсване кандидата на Новорусийския университетъ Анатолий Свѣтлогубъ за участие въ заговоръ, имащъ за цѣль да свали сѣществуващото правителство. Генералътъ, като се начумери особено, подписа и нея. Съ бѣли, сбръчкани отъ старостъ и сапунъ, отгледани грижливо прѣсти той акуратно изравни крайщата на листоветѣ и я отмѣсти настранѣ. Слѣдващата книга се отнасяше до отпущане суми за прѣвозъ на храна. Той внимателно четѣше тая книга, като мислѣше, вѣрни ли сѣ прѣсмѣтнати сумитѣ, когато изведнажъ си спомни разговора съ своя помощникъ върху работата на Свѣтлогуба. Генералътъ мислѣше, че намѣрениятъ у Свѣтлогуба динамитъ още не доказва неговото прѣстъпно намѣрение. Помощникътъ му пѣкъ настояваше, че освѣнъ динамита, има още много улики, които доказватъ, че Свѣтлогубъ е глава на

шайка. И, като си спомни това, генералът се замисли, и подъ неговия сюртюкъ, съ памукъ на гърдитѣ и съ корава като картонъ отпрѣдѣ яка, неравно заби сърдцето му, и той тъй тежко задиша, че голѣмиятъ бѣлъ кръсть, който бѣше негова радостъ и гордостъ, се размърда на гърдитѣ му. Може още да се върне изпълнителятъ на дѣлата, и ако не да отмѣни, то поне да отложи наказанието.

„Да го върна? да не го върна?“

Сърцето му заби още по-неравно. Той позвъни. Съ бързи, нечувани крачки влѣзе куриерътъ,

— Замина ли Иванъ Матвеичъ?

— Никакъ не, ваше високопрѣвъзходителство, благоволи да намине въ канцеларията.

Сърдцето на генерала ту се спираше, ту бързо забиваше. Той си спомни прѣдупрѣждението на лѣкаря, който наскоро бѣше прислушвалъ сърдцето му.

„Главно, — бѣше казалъ лѣкарьтъ, — щомъ само почувствувате, че имате сърцебиене, прѣкратявайте занятията, развличайте се. Най-лоши сж вълненията. Въ никой случай не се вълнувайте“.

— Ще заповѣдате ли да го извикамъ?

— Не, не трѣбва, — каза генералътъ. „Да, — каза той на себе си, — нерѣшителността вълнува най-много. Подписано и свършено. „Каквото си постелишъ, на такова и ще легнешъ“, си каза той любимата пословица. — Та това не се и отнася до мене. Азъ съмъ изпълнитель на висшата воля и трѣбва да стоя по-горѣ отъ такива съображения“, — прибави той като сви вѣжди, за да си прѣдаде жестокостъ, която нѣмаше въ сърдцето му.

И тука той си спомни послѣдното свиждане съ господаря, какъ господарътъ, като взе строго лице и като

устреми върху него своя стъкленъ погледъ, каза: „Надѣвамъ се на тебе: както ти не се жалѣше въ войната, сжщо тѣй рѣшително ще постѣпишъ въ борбата съ червенитѣ, — ти нѣма да оставишъ ни да те излѣжатъ, ни да се уплашишъ. Прощавай!“ И господарьтъ, като го прѣгърна, подложи му рамото си за цѣлувка. Генеральтъ си спомни сжщо и какъ отговори на господаря: „Едно е моето желание: да отдамъ живота си въ служене на своя господарь и отечество“.

И като си спомни покорното умиление, което изпитваше прѣдъ съзнаването своята самоотвержена прѣданостъ къмъ своя господарь, той прогони отъ себе си смутилата го за мигъ мисль, подписа останалитѣ книжа и още единъ пжтъ издрѣнка.

— Чаятъ подаденъ ли е? — попита той.

— Ей-сега ще го подадатъ, ваше високопрѣвзходителство.

— Добрѣ, върви.

Генеральтъ въздѣхна дълбоко и, търкайки съ ржка мѣстото, дѣто е сърдцето, влѣзе съ тежъкъ вървежъ въ голѣмата празна зала и по прѣсно намазания паркетъ въ гостната, отъ която се чуваха гласове.

Жената на генерала имаше гости: губернаторьтъ съ жена си, стара княгиня, голѣма патриотка, и единъ гвардейски офицеръ, годеникъ на най-малката генералова дѣщеря.

Жената на генерала суха, съ студено лице и тънки устни, седейки до една ниска масичка, на която имаше чайни прибори съ чайникъ върху лампичка, съ фалшиво печаленъ тонъ разказваше на дебелата, младѣща се дама, жената на губернатора, за безпокойствието си относително здравето на мъжа ѝ.

— Всѣки день все нови и нови донесения за открити заговори и всѣкакви ужасни нѣща. . . И всичко това се струпва на Базиля, — той трѣбва да рѣшава всичко.

— Ахъ, не говорете! — каза княгинята. — „Азъ освирѣпявамъ, когато мисля за тѣзи проклети изроди“, — добави тя на френски.

— Да, да, ужасно! Вѣрвате ли, той работи 12 часа въ денонощието, и то съ неговото слабо сърдце. Азъ се боя сериозно. . .

Тя не се доизказа, като видѣ, че мжжъ ѝ влиза.

— Да, вий непрѣменно го послушайте. Барбини е удивителенъ теноръ, — каза тя, приятно усмихната на губернаторката, за изново дошлия пѣвецъ, тѣй естествено, като че тѣ говорѣха само върху това.

Дъщерята на генерала, миловидна, пълна дѣвойка, седѣше съ годеника си въ отдалечения жгълъ на гостната задъ едни китайски завѣски. Тя стана и се приближи заедно съ годеника си до баща си.

— Какъ, ний не сме се виждали сега! — каза генералътъ, като цѣлуна дъщеря си и стисна ржката на годеника ѝ.

Като се поздрави съ гоститѣ, генералътъ приседна до масичката и се разприказва съ губернатора за послѣднитѣ новини.

— Не, не, не говорете върху дѣла, — запретено е! — прѣкъсна генералката рѣчта на губернатора. — А ето наврѣме и Копевъ; той ще ни разкаже нѣщо весело.

— Здравѣйте, Копевъ!

И Копевъ, извѣстенъ веселякъ и присмѣхулко, дѣйствиелно разказа най-новъ анекдотъ, който разсмѣ всички.

II.

— Не, това не може да бжде, не може, не може! Пуснете ме! — викаше пискливо майката на Свѣтлогубъ, като се дърпаше отъ ржцѣтѣ на гимназиалния учителъ, другаръ на сина ѝ, и доктора, които се мжчиха да я задържатъ.

Майката на Свѣтлогубъ бѣше възмлада, миловидна жена, съ прошарени кждрици и съ купчинка бръчки около очитѣ. Учителътъ, другаръ на Свѣтлогубъ, като узналъ, че смъртната присжна е подписана, искаше прѣдпазливо да я подготви за страшната вѣсть, но щомъ само захвана да говори за сина ѝ, тя, по тона на гласа му, по страхливия погледъ, разбра, че се е случило това, отъ което се боеше.

Това ставаше въ една неголѣма стая на най-хубавия хотелъ въ града.

Защо ме държите, пуснете ме! — викаше тя, като се отърваше отъ доктора, старъ тѣхенъ домашенъ приятелъ, който съ една ржка я държеше за мършавия лакетъ а съ другата слагаше на облата маса прѣдъ канапето стъкалце съ капки. Тя се радваше, че я задържатъ, защото чувствуваше, че трѣбва да прѣдприеме нѣщо, но какво — тя не знаеше и се боеше отъ себе си.

— Успокойте се, ето изпийте нѣколко валерянови капки — казваше докторътъ, като ѝ подаваше въ чашка мжтната течность.

Тя изведнажъ утихна и се прѣгъна почти ѓдвѣ, като наведе глава на хлѣтналитѣ си гърди и закри очи и се отпусна на канапето.

И тя си спомни, какъ синъ ѝ, прѣди три мѣсеца се прощаваше съ нея съ таинствено и печално лице. Послѣ

си го спомни тя осемгодишно момче съ голи крака и дълги навити на колелца свѣтлоруси коси.

„И него, него, сжщото това дѣте. . . ще направятъ съ него това!“ Тя скочи, отмахна масата и се откопчи изъ ржцѣтъ на доктора. Като стигна до вратата, тя пакъ падна въ едно кресло.

— А тѣ казватъ, има Богъ! Какъвъ Богъ е той, когато позволява това! Дяволъ да го вземе него, този Богъ! — викаше тя, ту ридайки, ту люлейки се отъ истерически смѣхъ. — Ще обѣсятъ, ще обѣсятъ тогова, който захвърли всичко, всичката си кариера, всичкото си състояние отдаде на другитѣ, отдаде на народа всичко, — говорѣше тя, която по-прѣди всѣкога упрѣкваше сина си за това, а сега изтъкваше прѣдъ себе си заслугата на неговото самоотречение — И него, него, съ него ще направятъ това! А вий казвате, че има Богъ! — извика тя.

— Че азъ нищо не казвамъ, азъ само ви моля да изпийте нѣколко капки.

— Нищо не искамъ. Ха-ха-ха — смѣеше се и ридаеше тя, като се опиваше отъ своето отчаяние.

На мръкване тя бѣше толкова измжчена, че не можеше вече ни да говори, ни да плаче, а само гледаше отпрѣдъ си съ спрѣнъ безуменъ погледъ. Докторътъ ѝ впрѣска морфий и тя заспа.

Тя спа безъ сънища, но пробуждането бѣше още по-ужасно. Най-ужасно бѣше това, че хората могатъ да бждатъ тѣй жестоки, не само тѣзи ужасни генерали съ бръснати бузи и стражари, но всички, всички: коридорната дѣвойка, която съ спокойно лице разтребя стаята, и съсѣдитѣ, които се срѣщаха весело и се смѣеха, като че нищо не се е случвало.

Свѣтлогубъ стоеше вече втори мѣсець единично за-творенъ и прѣзъ това врѣме бѣше прѣживѣлъ много.

Отъ дѣтинство още Свѣтлогубъ безсѣзнателно чув-ствуваше неправдата на своето изключително положение като богатъ човѣкъ, макаръ и да се стараше да заглу-ши въ себе си това съзнание, и често, когато се срѣша-ше съ народнитѣ нужди, а понѣкога когато просто му бѣше добръ и радостно, ставаше му съвѣстно за тѣзи хора — селенитѣ, старцитѣ, женитѣ, дѣцата, които се раж-дать, растатъ и умиратъ, не само безъ да знаятъ радос-титѣ, отъ които той се ползува, безъ да ги цѣни, но и не излизатъ вѣнъ отъ напрѣгнатия трудъ и нуждитѣ; и той, като свърши университета, за да се освободи отъ съзнанието на своята неправедность, нареди у дома си въ село училище, образцово училище, кооперативенъ мага-зинъ и домъ за злочести старци и баби. Но, чудна ра-бота, като се занимаваше съ тѣзи дѣла, оѣму бѣше мно-го по-съвѣстно прѣдъ народа, отколкото когато вечеряше съ другари или държеше скжпъ ездитенъ конь. Той чув-ствуваше, че всичко това бѣше не на мѣстото си, и нѣ-що повече: тукъ имаше нѣщо лошо, нравствено нечисто.

Въ едно такова състояниа на разочарование отъ своята селска дѣятелность той отиде въ Киевъ и се срѣщ-на съ единъ отъ най-близкитѣ си университетски другари който три години слѣдъ срѣщата имъ бѣше застрѣлянъ въ пѣдземieto на киевската крѣпость.

Този другаръ, горещъ увличащъ се и съ огромни дарби човѣкъ, го привлече като съучастникъ въ едно дружество, цѣльта на което бѣше да просвѣщава народа, да възбужда въ него съснаване правата си и да образува между него

обединителни кръжоци, стремящи се да се освободят отъ властта на землевладѣлцитѣ и правителството. Бесѣдитѣ съ този човѣкъ и съ неговитѣ другари като да докараха въ ясно съзнание всичко, което до тогава Свѣтлогубъ смѣтно чувствуваше. Той разбра сега, какво трѣбва да прави. Безъ да прѣкъсва сношенията си съ новитѣ другари, той замина за село и захвана тамъ съвсѣмъ нова дѣятелность. Той стана самъ учителъ, нареди класове за възрастнитѣ, четѣше имъ книги и брошури и отдаваше всичко, което можеше, безъ да взема нѣщо отъ майка си, за уреждане на сѣщо такива центрове по другитѣ села.

Още съ първитѣ крачки въ тази нова дѣятелность Свѣтлогубъ срѣщна двѣ неочаквани спѣнки: едната бѣше че по-вечето отъ народа бѣха не само равнодушни къмъ проповѣдитѣ му, но гледаха и на него почти прѣзрително. (Разбираха го и му съчувствуваха само само нѣкой личности и често хора съ съмнителна нравственостъ). Втората спѣнка бѣше отъ страна на правителството. Училището бѣше затворено, нему и на близкитѣ му хора направиха прѣтърсвания и взеха книги и ръкописи.

Свѣтлогубъ обърна малко внимание на първата спѣнка — народното равнодушие, тъй като бѣше твърдѣ възмутенъ отъ втората спѣнка: отъ безмисленитѣ и оскърбителни притѣснения на правителството. Сѣщото изпитваха и другаритѣ му въ своята дѣятелность по другитѣ мѣста, и раздражението противъ правителството, раздухвано отъ двѣтѣ страни, достигна до тамъ, че поголѣмата частъ отъ този кръжокъ рѣши да се бори противъ правителството съсь сила.

Глава на този кръжокъ бѣше нѣкой си Меженецки — човѣкъ, както го считаха всички, съ непоколебима,

воля, непобѣдителна логичностъ и прѣдаденъ всецѣло на революционното дѣло.

Свѣтлогубъ се прѣклони подъ влиянието на този човѣкъ и съ сжщата енергия, съ която и по-напрѣдъ работѣше между народа, се прѣдаде на терористическата дѣятелностъ.

Тази дѣятелностъ бѣше опасна, но именно тази опасностъ и привлечаше най-много Свѣтлогуба.

Той си казваше: „Побѣда или мжченичество, а ако и мжченичество, то мжченичеството е сжщо побѣда, но само въ бждащето.“ И огнѣтъ, запаленъ въ него, не само не угасваше прѣзъ неговата седемгодишна дѣятелностъ, но все повече и повече се разгоряваше, поддържанъ отъ любовта и уважението на хората, мѣжду които той се движеше.

Но това, че той отдаде всичкото си състояние — състояние, оставено отъ баща му — на това дѣло, не даваше никаква важностъ, не зачиташе и трудоветѣ и нуждитѣ, които изпитваше често въ своята дѣятелностъ. Само едно го огорчаваше: скръбта, която причиняваше на майка си съ тази дѣятелностъ и на нейната отхраненица-дѣвойка, която живѣеше съ нея и го обичаше.

Въ послѣдно врѣме малко обичаниятъ отъ тѣхъ и неприятенъ другарь-терористъ, прѣслѣдванъ отъ полицията, го помоли да скрие у себе си динамитъ. Свѣтлогубъ се съгласи безъ колебание именно затова, защото не обичаше този си другарь, и на другия день направиха прѣтърсване на квартирата му и намѣриха динамита. На всички запитвания, какъ и откъдѣ има динамитъ, Свѣтлогубъ се отказа да отговаря.

И ето че мжченичеството, което той очакваше, се захвана за него. Въ послѣдно врѣме, когато толкова не-

гови приятели бѣха умъртвени, затворени, заточени, когато пострадаха толкова жени, Свѣтлогубъ почти желаше мъченичеството. И въ първитѣ минути на ареста и разпита той чувствуваше особена възбуденостъ, почти радостъ.

Той изпитваше това чувство, когато го събличаха, прѣтърсваха и когато го вкараха въ затвора и затвориха подирѣ му желѣзната врата. Но когато мина день, втори, трети, мина недѣля, втора, третя въ мръсна, влажна, изпълнена съ насѣкоми килия и въ осамотеностъ и неволна празностъ, прѣкъсвана само отъ разговоритѣ чрѣзь чукане по стѣнитѣ съ другаритѣ-затворници, за да си прѣдадатъ всички недобри и нерадостни вѣсти, и рѣдко отъ разпитванията на студени, враждебни хора, стареещи се да измѣкнатъ отъ него обвинения противъ другаритѣ му, нравственитѣ му сили заедно съ физическитѣ постоянно отслабваха и той само тжгуваше и желаше, както самъ си казваше, иѣкакъвъ край на това мъчително положение. Скрѣбъта му се увеличаваше още и отъ това, че той се усъмни въ силитѣ си. На втория мѣсець у него се появиха мисли да каже цѣлата истина, само да бжде освободенъ. Той се ужасяваше отъ слабостъта си, но не намираще вече въ себе си първитѣ сили и ненавиждаше, прѣзираше себе си и тжгуваше още повече.

Но най-ужасното бѣше това, че въ затвора нему му стана жално за младитѣ сили и радости, които той тъй леко жертвуваше, додѣто бѣше на свобода, и които сега му се струваха толкова смайни, че се разкайваше въ това, което считаше за добро, разкайваше се понѣкога въ цѣлата си дѣйностъ. Минаваше му мисълъта, колко шастливо, добрѣ би могълъ да живѣе на свобода — въ село, на воля, задъ граница, посрѣдъ обични приятели. Да се

ожени за нея, а може би, за друга, и да живѣе съ нея
прость, радостенъ, свѣтъль животъ.

IV

Въ единъ отъ мъчително еднообразнитѣ затворни-
чески дни на втория мѣсець надзирательтъ, прѣзь обик-
новеното обикаляне, прѣдаде на Свѣтлогуба една мъничка
подвързана книжка съ златенъ кръстъ на кафяна кора,
като каза, че губернаторката посѣтила затвора и оста-
вила нѣколко евангелия, които разрѣшили да прѣдадатъ
на затворницитѣ. Свѣтлогубъ поблагодари и се усмихна
леко, като слагаше книжката на закованата до стѣната
масичка.

Когато надзирательтъ си замина, Свѣтлогубъ обади
чрѣзь чукане на съсѣдитѣ си за идването на надзирателя
и за евангелието, и единиятъ съсѣдъ отговори сжщото.

Послѣ обѣдъ Свѣтлогубъ разтвори съ залѣпналитѣ
отъ влага листи книжка и захвана да чете. Свѣтлогубъ
никога още не бѣше челъ евангелието, като книга. Всич-
ко, което знаеше за него, бѣше това, което учительтъ по
законъ божи бѣ имъ прѣподавалъ въ гимназията и което
четѣха провлѣчено въ черква поповетѣ и дяконитѣ.

„Глава първа. Родословието на Исуса Христа, си-
нътъ Давидовъ, синътъ Авраамовъ. Исакъ роди Якова,
Яковъ роди Юда“ четѣше той. „Зоровавель роди Авиуда“,
продължаваше да чете той. Всичко това бѣше сжщото,
което очакваше той: нѣкаква заплетена, за нищо не нуж-
на безмислица. Ако не бѣше въ затвора, той не би мо-
гълъ да дочете ни една страница, а сега продължаваше
да чете само за да чете; „като гоголевия Петрушка“, по-
мисли той за себе си. Той прочете първата глава за раж-

дането отъ дѣвица и за пророчеството, че ще нарекатъ роденото Емануилъ, което означава: „Богъ е съ насъ“. „И въ какво се състои тукъ пророчеството?“ помисли той и продължаваше да чете. Той прочете и втората глава за опашатата звѣзда, и третата за Иоана, който се хранѣлъ съ скакалци, и четвърта за нѣкакъвъ дяволъ, който прѣдлагалъ на Христа гимнастическо упражнение отъ покрива. Всичко това му се струваше толкова неинтересно, щото, безъ да гледа на затворническата тѣга, той искаше вече да затвори книгата и да захване обикновеното си вечерно занятие — ловение на бълхи съ съблѣчена риза, — когато си седни ненадѣйно, че на изпита въ V класъ на гимназията той бѣше забравилъ една отъ заповѣдитѣ на блаженствата, и розоволициятъ, съ кждрави коси попъ веднага му тури двойка. Той не си спомняше каква бѣше тая заповѣдъ и прочете блаженствата. „Блажени изгнаницитѣ за правда, защото е тѣхно царството небесно“, прочете той. „А че това се отнася и до насъ“, помисли той. „Блажени сте, когато ви хулятъ и гонятъ. Радвайте се и се веселете: така гонѣха и пророцитѣ, които бѣха прѣди васъ“. „Вий сте солъта на земята, ако солъта се обезсоли, то съ какво ще я направишъ солена? Тя вече не е годна за нищо, освѣнъ да се изхвърли навънъ, за да се тѣпче отъ хората“.

„Това вече съвсѣмъ се отнася до насъ,“ — помисли той и продължаваше да чете по-нататъкъ. Като прочете цѣлата пета глава, той се замисли. „Не се сърдете, не прѣлюбодѣйствувайте, търпете злото, любете враговетѣ си.“

„Да, ако всидки живѣеха така, — мислѣше той, — нѣмаше нужда и отъ революция“. Като четѣше по-нататъкъ, той все повече и повече вникваше въ смисълъта на тѣзи мѣста въ книгата, които се разбираха напълно.

И колкото по-нататък четеше той, толкова повече идваше до мисълта, че въ тази книга е казано нѣщо особено важно. И важно, и просто, и трогателно, такова, което той никога не е слушалъ по-прѣди, и което като че отдавна му бѣше познато.

„А на всички каза: ако нѣкой иска да върви по-дирь Мене, да се отрече отъ себе си, да вземе кръста си и да Ме слѣдва. Защото, който иска да запази душата си, ще я изгуби, а който изгуби душата си за мене, ще я запази. Защото каква полза за човѣка да спечели цѣлия свѣтъ, а себе си да погуби или поврѣди“.

— Да, да, сжщото това! — изведнажъ извика той съ сълзи на очи. — Сжщото това искахъ и азъ да правя. Да, сжщото: именно, да отдамъ душата си: не да я запазя, а да я отдамъ. Въ това е радостъта, въ това е животътъ! Много вършехъ азъ за хората, за хорска слава, — мислѣше той, — не за славата на тѣлпата, а за славата, за доброто мнѣние на тѣзи, които азъ уважавахъ и обичахъ: Наташа Димитрий Шеломовъ, и тогава имаше съмнѣния, имаше тревоги. Добрѣ ми бѣше само тогава, когато вършехъ нѣщо само защото искаше това душата ми, когато искахъ да отдамъ себе си, всичко да отдамъ...

Отъ това врѣме Свѣтлогубъ захвана да минава по-вечето врѣме въ четене и обмисляне казаното въ тази книга. Това четене възбуждаше въ него не само умили-телностъ, която го изваждаше отъ условията, въ които се намираше, но и такава работа на мислитѣ, каквато той по-прѣди не съзнаваше въ себе си. Той мислѣше върху това, защо хората, всички хора не живѣятъ така, както е казано въ тази книга. „Нали да се живѣе така е добрѣ не на едного, а на всички. Само живѣй така — и нѣма да има скърбъ, нужди, ще има само блаженство. Само да

се свърши това, само да заживѣя пакъ на свобода, — мислѣше той понѣкога, — все ще ме пуснатъ нѣкога или ще ме заточатъ. Все едно, навсѣкждѣ може да се живѣе така. И азъ ще живѣя така. Това е възможно и трѣбва да се живѣе така; да не се живѣе така е безумие“.

V

Въ единъ отъ тѣзи дни, когато той се намираше въ такова радостно, възбудено състояние, при него влѣзе въ необикновено врѣме надзирателтъ и го попита, добръ ли му е и не желае ли нѣщо. Свѣтлогубъ се зачуди, като не разбираше, каква означава тази промѣна, и поиска папириси, като очакваше отказъ. Но надзирателтъ каза, че ей-сега ще прати, и, дѣйствително, пазачтъ му донесе кутия папириси и кибритъ.

„Трѣбва нѣкой да е похлопалъ за мене“, помисли Свѣтлогубъ и, като запуши папириска, захвана да ходи назадъ в напрѣдъ изъ килията и да обмисля значението на тази промѣна

На другия день го заведоха въ сѣда. Въ сѣда, дѣто той бѣше вече нѣколко пѣти, не взеха да го разпитватъ. Но единъ отъ сѣдиитѣ, безъ да го гледа, стана отъ креслото си, станаха и другитѣ, съ книга въ рѣка и захвана да четe високо съ искусствено неизразителенъ гласъ.

Свѣтлогубъ слушаше и гледаше въ лицата на сѣдиитѣ. Отъ тѣхъ никой не гледаше на него и всички слушаха съ значителни, печални лица.

Въ книгата се казваше, че голтий Свѣтлогубъ за доказано участие въ революционна дѣятелность, съ цѣль да се свали въ близко или далечно бѣдаще съществува-

щото правителство, се осжда на лишаване отъ всички права и на смъртъ чрѣзъ обѣсване.

Свѣтлогубъ слушаше и разбираше значението на думитѣ, произнасяни отъ офицера. Той забѣлѣза нелѣпостта на думитѣ: въ близко или далечно бждаше и лишаване отъ права човѣка, осжденъ на смъртъ, но съвършено не разбираше значението, което имаше за него туй, което бѣше прочетено.

Чакъ послѣ, когато му казаха, че може да си отиде, и излѣзоха съ стражара на улицата, той захвана да разбира това, което му обяха.

„Тукъ има нѣщо, което нетрѣбва . . . Тукъ има нѣкаква безмислица. Това не може да бжде“, — говорѣше той на себе си въ каретата, която го возѣше назадъ въ затвора.

Той усѣшаше въ себе си такава сила за животъ, щото не можеше да си прѣдстави смъртта: не можеше да съедини съзнанието на своето „азъ“ съ смъртта, съ отсѣтствието на това „азъ.“

Като се върна въ затвора, Свѣтлогубъ седна на кривата си и, като закри очи, мжчеше се да си прѣдстави ясно всичко, което го очаква, и никакъ не можеше да направи това. Той не можеше никакъ да си прѣдстави, щото него да го нѣма, не можеше да си прѣдстави и това, че хората могатъ да искатъ неговата смъртъ.

„Мене, младиятъ, добриятъ, щастливиятъ, обичаниятъ отъ толкова хора, — мислѣше той, като си спомни за любовта на майка му, на Наташа, на приятелитѣ, — мене ще убиятъ, ще обѣсятъ! Кой, защо ще направятъ това? А послѣ, какво ще бжде, когато нѣма да ме има? Не може да бжде“, — говорѣше той на себе си.

Влѣзе надзирателтъ. Свѣтлогубъ не го чу.

— Кой е? Какъв сте вий? — проговори Свѣтлогубъ, безъ да познае надзирателя. — Ахъ, да, вий сте! Кога ще бжде това? — попита той.

— Не мога да зная, — каза надзирательтъ и, като постоя мълчеливо нѣколко секунди, проговори изведнажъ съ довѣрчивъ, нѣженъ гласъ: — Нашиятъ свещеникъ желае . . . прѣди . . . желае да ви види...

— Не ми трѣбва; не трѣбва, нищо не ми трѣбва! Излѣзте си! — извика Свѣтлогубъ.

— Не искате ли да напишете писмо нѣкому? Това може, — каза надзирательтъ.

— Да, да, донесете ми. Ще напиша.

Надзирательтъ излѣзе.

„Значи, утрѣ, — мислѣше Свѣтлогубъ. — Тѣ всекога така правятъ. Утрѣ сутриньта нѣма да ме има... Не, не това не може да бжде, това е сънь“.

Но доде пазачъ, сжщински, познатъ пазачъ, и донесе двѣ писалки, мастило, пакетъ пощенски книги и възсини пликове и постави единъ безъ облѣгало столъ до масата. Всичко това бѣше дѣйствително и не сънь.

„Не трѣбва да мисля, не трѣбва. Да, да! Ще пиша на мама“, помисли Свѣтлогубъ, седна на стола и веднага захвана да пише.

„Мила мамо! — написа той и заплака. — Прости ме, прости ме за всичката скръбъ, която ти причинихъ. Заблуждавахъ ли се или не, но азъ не можехъ другояче. Моля те само за едно: прости ме“.

— „Че азъ вече написахъ това, — помисли той. — Нека, все едно, нѣма сега врѣме да прѣписвамъ“. — Не тжжи за мене, — написа той по-натаѣтъкъ. — Дали по-рано или по-късно . . . нима не е все едно? Азъ не се страхувамъ и не се разкайвамъ за това, което съмъ сто-

рилъ. Не можехъ да постъпя другоаче. Само ти ме прости. И не се сърди на никого, ни на тѣзи, съ които азъ работѣхъ, ни на тѣзи, които ме наказватъ. Ни едни-тѣ, ни другитѣ не можеха да постъпятъ иначе: прости имъ, тѣ не знаятъ какво правятъ. Азъ не смѣя да кажа тѣзи думи на себе си, но тѣ ми сж на душата, и ме подигатъ и успокояватъ. Прощавай, цалувамъ твоитѣ мили, сбръчкани, стари ржцѣ! — Двѣ сълзи една слѣдъ друга капнаха на хартията и се разлѣха по нея. — Азъ плача, но не отъ скръбъ или страхъ, а отъ умиление прѣдъ най-тържествената минута на моя животъ, и отъ това, че те обичамъ. Приятелитѣ ми недѣй упрѣква, а ги обичай. Особено Прохорова, именно за това, че той стана причина за моята смъртъ. То е радостно да обичашъ тогова, който не че е виноватъ, но когото можешъ да упрѣквашъ, да ненавиждашъ. Да обикнешъ такъвъ човѣкъ — врага — е щастие. На Наташа кажи, че нейната любовъ бѣше мое утѣшение и радостъ. Азъ не разбирахъ това ясно, но го съзнавахъ въ дълбочината на душата си. Бѣше ми по-леко да живѣя, като знаехъ, че нея я има и ме обича. Хайде, азъ казахъ всичко. Прощавай!“

Той тури писмото въ пликъ, запечата го и седна на кревата, съ ржцѣ върху колѣнтѣ, като гълташе сълзитѣ си.

Той все не вѣрваше, че трѣбва да умре. Нѣколко пѣти той, като се питаше, не спи ли, напразно се мжчеше да се събуди. И тази мисль го наведе на друга: дали и всѣки животъ въ този свѣтъ не е сънь, пробуждане, отъ който ще бжде смъртъта. А ако ли това е така, то съзнаването живота въ този свѣтъ не е ли само пробуждане отъ съня на прѣдшествувация животъ, подробности-тѣ на който азъ и не помня. Тѣй щото животътъ тука не е начало, а само нова форма на животъ. Ще умра и ще

прѣмина въ нова форма. Тази мисълъ му се понрави; но когато поиска да се опре на нея, той почувствува, че тази мисълъ, па и всѣка мисълъ, каквато и да била, не може да направи смъртта нестрашна. Най-послѣ, той се умори отъ мислене. Мозъкътъ не работѣше повече; той затвори очи и дълго стоя тъй, безъ да мисли.

Той прочете писмото отново и, като видѣ въ края името на Прохоровъ, изведнажъ си спомни, че могатъ да прочетатъ писмото, и навѣрно ще го прочетатъ, и това ще погуби Прохорова.

— Боже мой, какво направихъ азъ! — извика той, разкъса писмото на дълги ивици и захвана да ги гори старателно на лампата.

Той седна да пише съ отчаяние, а сега се чувствуваше спокоенъ, почти радостенъ.

Той взе други листъ и сжщия часъ захвана да пише. Мислитѣ се трупаха въ ума му една слѣдъ друга.

„Мила мамо! — написа той, и очитѣ му пакъ се замъглиха отъ сълзи, та трѣбваше да ги изтрие съ ржкава на дрехата си, за да види, що пише. — Колко азъ не познавахъ себе си, всичката сила на любовта ми къмъ тебе и благодарността, която всѣкога съмъ ималъ въ сърдцето си! Сега азъ зная и чувствувамъ и когато си спомня нашитѣ караници, моитѣ недобри думи, казани на тебе, става ми тежко, срамно и почти непонятно. Но ти ме прости и си спомняй само доброто, ако го е имало въ мене.

„Отъ смъртта азъ не се боя. Да си кажа правото, не я разбирамъ, не вѣрвамъ въ нея. Нали ако има смъртъ, унищожение, то нима не е все едно да умрешъ съ 30 години или минути по-рано или по-късно, А ако нѣма смъртъ, то вече съвсѣмъ е все едно, по-рано ли или по-късно“,

„Но какво философствувамъ азъ, — помисли си той, — трѣбва да кажа онова, което бѣхъ писалъ въ другото писмо, — по-хубавото въ неговия край. Да“ — „Приятелитѣ ми не упрѣквай, а ги обичай и особено оногова, който стана неволна причина за моята смъртъ. Наташа цалуни зарадъ мене и ѝ кажи, че азъ я обичахъ всѣкога“.

„Но какво? Какво ще бжде? — спомни си пакъ той. — Нищо? Не, не нищо. Ами какво?“

И нему стана изведнажъ съвсѣмъ ясно, че на тѣзи въпроси за живия човѣкъ нѣма и не може да има отговоръ.

„Тогава защо пъкъ си задавамъ това? Защо? Да, защо? Не трѣбва да се питамъ, а да живѣя. Така, както живѣехъ, ей-сега, когато пишехъ това писмо. Ами че ний сме осждени отдавна, всѣкога, и живѣемъ. Живѣемъ добрѣ, радостно, когато. . . любимъ. Да, когато любимъ. Ето азъ писахъ писмо, обичахъ, и ми бѣше добрѣ. Така и трѣбва да се живѣе. И може да се живѣе всѣкждѣ и всѣкога, и на свобода, и въ затвора, и сега, и утрѣ, и чакъ до края“.

Нему се искаше ей-сега да поговори съ нѣкого ласкаво, любовно. Той почука на вратата, и когато часовоятъ погледна къмъ него, той го попита, колко е часътъ и скоро ли ще се смѣни, но часовоятъ не му отговори нищо. Тогава той го помоли да повика надзирателя. Надзирателътъ доде и го запита, какво му трѣбва.

— Ето, азъ написахъ писмо на майка си, прѣдайте го, моля ви, — каза той, и очитѣ му се налѣха съсь сълзи, като си спомни за нея.

Надзирателътъ взе писмото и, като обѣща да го прѣдаде, искаше да си излѣзе, но Свѣтлогубъ го спрѣ.

— Послушайте, вий сте добъръ. Защо служите тази тежка длъжностъ? — каза той, като го буташе ласкаво за ржкава.

Надзирателът се усмихна нѣкакъ неестествено жално и, като наведе очи, каза:

— Трѣбва да се живѣе,

— Но вий оставете тая длъжностъ. Работа се намира винаги. Вий сте такъвъ добъръ. Може би, азъ мога...

Надзирателътъ изведнажъ изхълца, бързо се обърна и излѣзе, като хлопна вратата.

Вълнението на надзирателя още повече умили Свѣтлогуба и той, като задържаше радостнитѣ си сълзи, захвана да ходи отъ една стѣна до друга, безъ да изпитва вече нѣкакъвъ страхъ, а само едно умилително състояние, което го подигаше високо надъ свѣта.

Въпросътъ, какво ще бжде съ него послѣ смъртта, на който той тъй се мжчеше и не можеше да отговори, изглеждаше разрѣшенъ за него и не съ нѣкакъвъ положителенъ, разсѣдливъ отговоръ, а съсъ съзнанието на истинския животъ, който бѣше въ него.

И той си спомни думитѣ въ евангелието: „Истина, истина ви казвамъ, ако пшеничното зърно, паднало въ земята, не умре, то ще остане едно, а ако умре, то ще принесе много плодъ“. „Ето и азъ ще падна въ земята. Да, истина, истина“, мислѣше той.

„Трѣбва да заспя, — изведнажъ помисли той, — за да не отслабна послѣ“. Той легна на кревата, зажумѣ и заспа тозъ часъ.

Той се събуди въ 6 часа сутринята, цѣлъ подъ впечатлението на свѣтълъ, веселъ сънъ. Той сънува, че се качи съ нѣкакво мъничко, свѣтлорусо момиченце по клонати дървета, обсипани съ зрѣли, черни череши, и берать въ единъ голѣмъ мѣденъ тазъ. Черешитѣ не падать въ таза, а на земята, и нѣкакви си странни животни — прилични на котки, — ловять черешитѣ, хвърлятъ ги нагорѣ

и пакъ ги ловятъ. И момиченцето, като гледа това, тъй заразително се смѣе, че Свѣтлогубъ сжщо се смѣе весело въ съня си, безъ да знае самъ защо. Изведнажъ мѣдниятъ тазъ се изплъзва отъ ржцѣтъ на момиченцето, Свѣтлогубъ иска да го улови, но не успѣва, и тазътъ, удряйки се о клонитѣ, пада съ звѣтене на земята. И Той се събужда, усмихвайки се и слушайки продължителното хлопане на таза. Това хлопане е звукътъ отъ желѣзнитѣ ключалки на вратитѣ на коридора. Чуватъ се крачки по коридора и щракане на пушки. Той веднага си спомня всичко. „Ахъ, да мога да заспя пакъ!“ мисли Свѣтлогубъ, но не може вече да заспи. Стжпкитѣ додоха до неговата врата. Той чува, какъ ключътъ дири дупката и какъ скрипти вратата при отварянето.

Влѣзоха жандарскиятъ офицеръ, надзирателтъ и единъ конвой.

„Смъртъ? Е, че какво? Ще отида. Това е добро. Всичко е добро“, — мисли Свѣтлогубъ, чувствувайки какъ се възвръща въ него умилно-тържественото състояние, въ което бѣше вчера.

VI.

Въ сжщия затворъ, дѣто бѣше Свѣтлогубъ, имаше и единъ старецъ расколникъ, безпоповецъ, който се усъмнилъ въ своитѣ ржководители и който дирѣше истинската вѣра. Той отричаше не само никонианската църква, но и правителството отъ вѣмето на Петра, когото считаше за антихристъ, — царската власъ наричаше „тютюнева власть“ и смѣло изказваше това, което мислѣше, като избличаваше поповетѣ и чиновницитѣ, за което бѣше и сжденъ и затворенъ и разкарванъ отъ единъ затворъ въ други.

Това, че той не е на свобода, а въ затвора, че го ругаятъ надзирателитѣ, че му слагатъ вериги, че му се надсмиватъ другаритѣ-затворници, че всичкитѣ, както и началството сж се отрekli отъ Бога и се ругаятъ единъ други и оскверняватъ всѣкакъ въ себе си образа Божий — всичко това не го занимаваше, всичко това той виждаше навсѣкждѣ по свѣта, когато бѣше свободенъ. Той знаеше, че всичко това става, защото хората сж изгубили истинската вѣра и всички сж се прѣснали, като слѣпи кученца отъ майка си. А между това той знаеше, че има истинска вѣра. Знаеше това той, защото чувствуваше тази вѣра въ сърцето си. И той дирѣше тая вѣра всѣкждѣ. Най-много се надѣваше той да я намѣри въ откровението на Йоана.

„Неправедниятъ нека върши неправда; нечистиятъ нека още се осквернява; праведниятъ да върши още правдата и святиятъ да се осветява още. Азъ ще дойда скоро и възмездието Ми е съ Мене, за да отдамъ всѣкому по неговитѣ дѣла“. И той постоянно четѣше тая таинствена книга и всѣка минута чакаше „идеция“, който не само ще въздаде всѣкому по дѣлата, но ще открие и цѣлата божеска истина на хората.

Въ утрото на Свѣтлогубовото наказание той чу барабанитѣ и, като се възкачи на прозореца, видѣ прѣзъ рѣшетката, какъ докараха една колесница и какъ излѣзе отъ затвора единъ юноша, съ свѣтли очи и вити кждрици, и се качи усмихнато въ колесницата. Въ малката си бѣла рѣжа юношата държеше книга. Той притискаше книгата до сърцето си — расколникътъ позна, че това бѣше евангелие, — и, като киваше къмъ прозорцитѣ на затворенитѣ, усмихнато се спогледа съ тѣхъ. Конетѣ тръгнаха и колесницата, съ седналия въ нея свѣтълъ, като ангелъ,

юноша, обиколена отъ стража, гърмейки по каманитѣ, излѣзе изъ вратата.

Расколникътъ слѣзе отъ прозореца, седна на кривата и се замисли. „Този е позналъ истината, — мислѣше той. — Антихристовитѣ слуги затова и ще го одушатъ съ вжже, за да не я открие никому.“

VII

Бѣше мъгляво есенно утро. Слънцето не се виждаше. Отъ морето духаше влаженъ, топълъ вѣтръ.

Свѣжиятъ въздухъ, изгледътъ на кжцитѣ, градътъ, конетѣ, хората, които гледаха на него, — всичко това развличаше Свѣтлогуба. Като седѣше на прѣдното столче на колесницата, съ гърбъ къмъ файтонджията, той неволно се вгледваше въ лицата на войницитѣ, които го пазѣха, и на срѣщнатитѣ хора.

Бѣше рано; улицитѣ, по които го возѣха, бѣха почти пусти и се срѣшаха само работници. Опрѣсканитѣ съ варъ дюлгери въ прѣстилки, които бързо вървѣха насрѣща му, се спрѣха и се върнаха назадъ, като се изравняваха съ колесницата. Единъ отъ тѣхъ каза нѣщо, махна съ ржка и всички се извърнаха и тръгнаха назадъ по работата си; каруцаритѣ, които возѣха съ шумъ дълги желѣза, отбиха своитѣ голѣми коне, за да дадатъ пжтъ на колесницата, спрѣха се и съ недоумѣние гледаха на него. Единъ отъ, тѣхъ си сне шапката и се прѣкръсти; една готвачка въ бѣла прѣстилка и забрадка, съ кошничка въ ржка, излѣзе отъ една врата, но като видѣ колесницата, бързо се върна въ двора и тичешкомъ излѣзе пакъ съ друга жена, и двѣтѣ, безъ да си поематъ дѣха, съ широко отворени очи изпроводиха колесницата, додѣто

я виждаха; нѣкакъвъ си окжсанѡ облѣченъ, небръснатъ бѣловласъ човѣкъ, съ енергични ржкомахания внушаваше нѣщо неодобрително на единъ вратаръ, като показваше на Свѣтлогуба, Двѣ момчета тичешкомъ достигнаха колесницата и съ извити къмъ нея глави, вървѣха по тротуара наредъ съ нея. По-голѣмкото вървѣше съ бързи крачки; по-малкото, гологлаво, което се държеше о по-голѣмото и уплашено гледаше на колесницата, съ кжсичкитѣ си крачка едвамъ, съсъ спъване, успѣваше слѣдъ него. Като се срѣзнаха очитѣ имъ, Свѣтлогубъ кивна съ глава на по-малкото. Това кимване на срашния човѣкъ, возенъ на колесница, тъй уплаши момченцето, че то опули очи, отвори уста и се готвѣше да плаче. Тогава Свѣтлогубъ му направи цалувка съ ржка и му се усмихна ласкаво. И то изведнажъ неочаквано отговори съ мила, добра усмивка.

Прѣзъ цѣлия пжтъ, съзнанието на това, което го очаква, не нарушаваше спокойно-тържественото настроение на Свѣтлогуба.

Само когато колесницата доде до бѣсилката и му помогнаха да слѣзе, и видѣ издигнатитѣ стълбове съ напръчникъ и излека люлещето се на него отъ вѣтъра вжже, той като че ли почувствува физически ударъ въ сърцето си. Изведнъжъ му стана противно. Но това се продължи малко. Наоколо той видѣ черни редове войници съ пушки. Прѣдъ войницитѣ ходѣха офицери. И щомъ взеха да го снематъ отъ колесницата, раздаде се неочакванъ, който го накара да трепне, барабаненъ трѣсъкъ. Задъ редоветѣ войници Свѣтлогубъ видѣ каляскитѣ на голѣмцитѣ и дамитѣ, дошли да гледатъ зрѣлището. В ичко това очуди Свѣтлогуба въ първата минута, но той си спомни веднага какъвъ бѣше прѣди да го затворятъ, и му стана жалко, че тѣзи хора не знаятъ това, което той

знае сега. „Но тѣ ще узнаятъ. Азъ ще умра, но истината нѣма да изчезне. Тѣ ще узнаятъ. И колко всички, не азъ а всички тѣ могатъ да бждатъ и ще бждатъ щастливи“.

Него го въведоха на издигнатината, а подирѣ му отиде и единъ офицеръ. Барабанитѣ утихнаха, и офицерътъ прочете съ неестественъ гласъ, който звучеше особено слабо посрѣдъ широкото поле и слѣдъ барабанныя шумъ, оная глупава смъртна прѣсжда, която му четеха въ сжда за лишението отъ права осждения на смъртъ и за близкото и далечно бждаще. „Защо, защо правятъ тѣ всичко това? — мислѣше Свѣтлогубъ. — Колко е жалко, че тѣ още не знаятъ и че азъ вече не мога да имъ прѣдамъ всичко, но тѣ ще узнаятъ. Всички ще узнаятъ“.

До Свѣтлогубъ приближи мършавъ съ дълги рѣдки коси свещеникъ въ люляково расо, съ малъкъ позлатенъ кръстъ на гърдитѣ и съ други голѣмъ сребъренъ, който държеше въ слабата си, бѣла, жилеста мършава ржка, която се подаваше изъ чернокадифяна ржжавна запретка.

— Милосърдниятъ Господъ, — захвана той, като прѣмѣтна кръста отъ лѣвата ржка въ дѣсната и го поднесе на Свѣтлогуба.

Свѣтлогубъ потръпна и се отстрани. Той едва ли не каза лоша дума на свещеника, на участника въ извършваното надъ него дѣло и на говорящия за милосърдие, но като си спомни думитѣ на евангелието: „не знаятъ какво правятъ“, направи усилие и страхливо проговори: „Извинете, азъ не се нуждая отъ това. Моля ви се, простете ме, но азъ право, не се нуждая. Благодаря ви“.

Той протегне ржка на свещеника. Свещеникътъ прѣмѣсти пакъ кръста въ лѣвата ржка, стисна ржката на Свѣтлогуба, безъ да го гледа, и слѣзе отъ издигнатината. Барабанитѣ отново загърмяха, вато заглушаваха всички

други звукове. Слѣдъ свещеника при Свѣтлогуба се качи, като клатѣше дѣскитѣ на издигнатината, съ бързи крачки, срѣдня възраст човѣкъ, съ прѣгърбени плещи и мускулести рѣцѣ, въ палто върху руска рубашка. Този човѣкъ, като изгледа набързо Свѣтлогуба, отиде до него и, като го облѣ съ неприятна миризма на вино и потъ, хвана съ коравитѣ си прѣсти рѣцѣтѣ му надъ киткитѣ и, като ги стисна така, щото го заболѣ, изви ги назадъ и яко ги свърза, Като му свърза рѣцѣтѣ, палачѣтъ се спрѣ за минута, като да съображаваше нѣщо и поглеждаше ту на Свѣтлогуба, ту на нѣкакви си вещи, които той бѣше донесълъ и сложилъ на издигнатината, ту на висящето на напрѣчника вжже. Като съобрази това, което му бѣше нужно, той приближи до вжжето, направи нѣщо съ него и потегли Свѣтлогуба напрѣдъ, по-близо до вжжето и края на издигнатината.

Както при обявяването смъртната прѣсжда Свѣтлогубъ не можеше да разбере всичкото значение на това, което му обявиха, тъй и сега не можеше да обгърне всичкото значение на прѣдстоящата минута, и съ очудване гледаше на палача, който бързо, ловко и съ грижа изпълняваше ужасното си дѣло. Лицето на палача бѣше най-обикновено лице на руски работникъ, не зло, но съ срѣдоточено, каквото иматъ тѣзи хора, които се стараятъ да изпълнятъ колкото се може по-точно нѣкое нужно и сложно дѣло.

— Мръдни още насамъ, ето тука... или мръднете... — проговори съ прѣгракналъ гласъ палачѣтъ, като го буташе къмъ бѣсилката. Свѣтлогубъ се помръдна.

„Господи, помогни ми, помилвай ме!“ — проговори той.

Свѣтлогубъ не вѣрваше въ Бога и даже често се смѣеше на хората, които вѣрваха въ Него; той и сега не вѣрваше, не вѣрваше затова, защото не можеше не само съ думи да го изкаже, но и съ мисълъ да го обхване. Но туй, което той разбираше сега подъ името, къмъ което се обръщаше, — той знаеше това, — бѣше нѣщо най-реално отъ всички нѣща, които знаеше. Знаеше още, че това обращение бѣше нужно и важно. Знаеше, защото това обращение веднага го подкрѣпи и успокои.

Той пристъпи до бѣсилката, и като погледна неволно на редоветѣ войници и на пѣстритѣ зрители, помисли още веднажъ: „Защо, защо правятъ тѣ това?“ И нему стана жалко и за тѣхъ и за себе си, и очитѣ му се налѣха съсь сълзи,

— Не ти ли е жално замене? — каза той на палача, като улови погледа на ококоренитѣ му сиви очи.

Палачътъ се спрѣ за минута. Лицето му изведнажъ стана зло.

— Хайде, за васъ! Ще разговаря, — пробѣбри той и бързо се наведе къмъ пода, дѣто бѣше сложено елечето му и нѣкакво платно, и като зграбчи ловко Свѣтлогуба изотзадъ съ двѣтѣ си ржцѣ, нахлузи на главата му една платняна торба и бързо го покри съ нея до гърдитѣ.

„Въ Твоитѣ ржцѣ прѣдавамъ духа си“, спомни си Свѣтлогубъ думитѣ на евангелието.

Духътъ му не се противѣше на смъртѣта, но силното, младото тѣло не я приемаше, не се покоряваше и искаше да се бори.

Той искаше да извика, да се издърпа, но сжщия мигъ усѣти тласъкъ, изгубване опорната точка, животинския ужасъ на задѣхването, шумъ въ главата и изчезване на всичко,

Тѣлото на Свѣтлогуба се люлъеше на вжжето. Два пжти се издигнаха и спуснаха раменѣтъ му.

Като почака двѣ минути, палачѣтъ, мрачно начумеренъ, сложи ржцѣтъ си върху рамената на трупа и го дрѣпна силно. Всички движения на трупа се прѣкратиха, освѣнъ бавното полколѣване на висящата въ торбата кукла съ неестествено изпъчена напрѣдъ глава и обтегнати въ затворнически чорапи крака.

Като слизаше отъ издигнатината, палачѣтъ обяви на началника, че трупѣтъ може да се снесе отъ примката и да се зарови.

Подиръ единъ часъ трупѣтъ бѣше снетъ отъ бѣсилката и закаранъ на неосветенитѣ гробища.

Палачѣтъ изпълни това, което искаше и което бѣ се наелъ да изпълни. Но това изпълнение не бѣше леко. Думитѣ на Свѣтлогуба: „не ти ли е жално за мене“, не му излизаха отъ ума. Той бѣше затворенъ за убийство, и званието палачъ му даваше сравнителна свобода и раскошенъ животъ, но отъ този день той се отказа да изпълнява за напрѣдъ взетата върху си длъжностъ и прѣзъ тая седмица пропи не само всичкитѣ си пари, получени за изпълнението на смъртнитѣ наказания, но и сравнително скжпитѣ си дрехи и стигна до тамъ, че бѣше туренъ въ карцеръ, а отъ карцера прѣмѣстенъ въ болницата.

VIII

Единъ отъ главатаритѣ на революционеритѣ отъ терористическата партия Игнатий Меженецки, сжщиятъ, който увлѣче Свѣтлогуба въ терористическа дѣятелностъ, се прѣпращашѣ отъ губернията, дѣто го бѣха хванали, въ Петербургъ. Въ сжщия затворъ бѣше и старикѣтъ раскол-

никъ, който видѣ обѣсването на Свѣтлогуба. Него го прѣ-
пращаха въ Сибирь, Той все тъй си мислѣше върху това,
какъ и откъдѣ да узнае, въ какво се състои истинската
вѣра, и поиткога си спомняше за свѣтлия юноша, който
отиваше на смъртъ съ радостна усмивка.

Като узна, че въ сжщия затворъ има единъ дру-
гаръ на този юноша, човѣкъ отъ една вѣра съ него, ра-
сколникътъ се зарадва и помоли пазача, да го заведе при
Свѣтлогубовия приятель.

Меженецки, въпрѣки всички строгости на затвор-
ническата дисциплина, не прѣдставаше да се сношава съ
хората отъ своята партия и всѣки день очакваше извѣ-
стие за подкопа, който бѣше намисленъ отъ него и прѣд-
приетъ за дигане въ въздуха царския тренъ. Сега, като
си спомняше за нѣкои опущения, той измисляше срѣд-
ства, за да ги прѣдаде на едномисленицитѣ си. Когато
пазачътъ влѣзе въ килията му и прѣдпазлияо, тихо му
каза, че единъ затворникъ желае да се види съ него, той
се зарадва, като се надѣваше, че това свиждане ще му
даде възможность за съобщение съ другаритѣ си.

— Кой е той? — попита Меженецки.

— Селенинъ.

— Какво иска?

— Да говори върху вѣрата.

Меженецки се усмихна.

— Е, че какво, доведете го, — каза той. — „Тѣ, ра-
сколницитѣ, сжщо ненавиждатъ правителството. Може би,
и да ни послужатъ“. — помисли той.

Пазачътъ си излѣзе и слѣдъ нѣколко минути отвори
вратата и пушна въ килията единъ сухъ, нискъ старецъ,
съ гжсти коси и рѣдка, захванала да побѣлява, козя бра-
дичка, съ добри, уморени, гължбови очи.

— Какво ви е нужно? — попита го Меженецки. Старецът хвърли очи на него и, като ги сведе бързо, подаде си малката, чевръста, суха ржка.

— Какво ви трѣбва? — повтори Меженецки.

— Имамъ една дума до тебе.

— Каква дума?

— За вѣрата.

— За каква вѣра?

Казватъ, че ти си отъ една вѣра съ оня юноша, когото антихристовитѣ слуги обѣсиха въ Одеса.

— Съ какъвъ юноша?

— А че обѣсиха го есенесь въ Одеса.

— Навѣрно, Свѣтлогубъ?

— Той сжщиятъ. Приятель ли ти е той? При всѣко запитване старецътъ изпитателно поглеждаше съ добритѣ си очи въ лицето на Меженецки и тозчасъ пакъ ги снемаше.

— Да, той ми бѣше много близъкъ.

— И отъ една вѣра?

— Мисля, че отъ една, — каза усмихнато Меженецки.

— За сжщото това е и думата ми къмъ тебе.

— Но какво, собствено, ви трѣбва?

— Да позная вашата вѣра.

— Нашата вѣра... Добрѣ, седнете, — каза Меженецки, като подигаше раменѣ. — Нашата вѣра се състои ето въ какво. Вѣрваме ний въ това, че има хора, които сж заграбили силата и мжчатъ и заблуждаватъ народа и че трѣбва да не жалимъ себе си, да се боримъ съ тѣзи хора, за да избавимъ отъ тѣхъ народа, когото тѣ експлоатиратъ, — каза по привычка Меженецки — мжчатъ го, — поправи се той. — И ето тѣхъ трѣбва да унищожимъ.

Тѣ убивать и ний трѣбва да убиваме тѣхъ дотогава, до-
дѣто се опомнятъ.

Старецътъ расколникъ въздишаше, безъ да си из-
дига очитѣ.

— Нашата вѣра се състои въ това, да не жалимъ
себе си, за да свалимъ деспотическото правителство и да
установимъ друго, свободно, изборно, народно.

Старецътъ тежко въздѣхна, стана, разгъна пешоветѣ
на халата си, колѣнички и легна до краката на Меженецки,
като си удари челото о мръснитѣ дѣски на пода.

— Защо се кланяте?

— Не ме лъжи, а ми открий, въ какво се състои
вашата вѣра, — каза старецътъ, безъ да става и безъ да
подига глава.

— Азъ казахъ, въ какво се състои нашата вѣра
Но вий станете, иначе азъ нѣма да говоря.

Старецътъ стана.

— Въ тоза ли бѣше и вѣрата на оня юноша? —
каза той, стоишкомъ прѣдъ Меженецки, като го поглеж-
даше изрѣдко въ лицето съ своитѣ добри очи и сжшия
часъ ги снемаше.

— Въ сжщото това бѣше, затова го и обѣсиха. А
мене за сжщата вѣра каратъ сега въ Петропавловската
крѣпость.

Старецътъ се поклони до поясъ и излѣзе мълчаливо
отъ килията.

„Не, не е въ това вѣрата на оня юноша, — ми-
слѣше той. — Той знаеше истинската вѣра, а този или
се хвали, че е отъ една вѣра съ него, или не иска да
открие. . . Но какво, азъ ще я диря. И тука, и въ Сибирь,
навсѣкждѣ е Богъ, навсѣкждѣ има хора. На пѣтъ ли си

вече, питай за пжтя", — мислеше старецът и пакъ взе Новия Завѣтъ, който самъ се отвори на Откровението, и, като си сложи очилата, седна до прозореца и захвана да чете.

IX

Изминаха още седемъ години. Меженецки излежа единичния си затворъ въ Петропавловската крѣпость и отиваше на заточение.

Той много прѣтърпѣ прѣзъ тия седемъ години, но направлението на мислитѣ му не се измѣни и енергията му не отслабна. При разпититѣ, прѣдъ затварянето въ крѣпостъта той очудваше слѣдователитѣ и сждиитѣ съ твърдостъта си и съ прѣзрителнитѣ си обноски къмъ хората, въ властъта на които се намираше. Въ дълбочината на душата си той страдаше, че бѣше хванатъ и не можеще да довърши захванатото дѣло, но не издаваше това; щомъ само идваше въ съприкосновение съ хората, въ него се повдигаше силата на злобата. На въпроситѣ, които му задаваха, той мълчеше и отговаряше само тогава, когато се прѣдставляваше случай да ухапе разпитвачитѣ — жандарския офицеръ или прокурора.

Когато му казаха обичната фраза: „Вий можете да облекчите положението си съ искреното признание“, — той прѣзрително се усмихна и, като помълча малко, каза:

— Ако вий мислите, че за нѣкаква полза или отъ страхъ ще ме накарате да издамъ другаритѣ си, то сждите по себе си. Нима вий мислите, че като вършихъ това, за което ме сждите, азъ не бѣхъ готовъ за най-лошото. Тѣй щото съ нищо не можете да ме смаете, ни да ме уплашите. Можете да правите съ мене каквото искате, но азъ нѣма да говоря.

И нему бѣше приятно да види, какъ тѣ се спогледаха смутено.

Когато го туриха въ Петропавловската крѣпость въ една малка, съ тъмно стѣкло на дигнатъ високо прозорець, влажна килия, той разбра, че това не е за мѣсеци, а за години, — и го облада ужасъ. Ужасна бѣше тази добръ уредена, мъртва тишина и съзнанието, че той не е самичкъ, но че тукъ задъ тѣзи непроницаеми стѣни лежатъ сжщо такива затворници, осждени на 10, 20 години, които се самоубиватъ, и обѣсватъ, и полудѣватъ, и бавно умиратъ отъ охтика. Тукъ има и мъже и жени, а, можеби, и приятели... „Ще минатъ години, и ти сжщо тѣй ще полудѣешъ, ще се обѣсишъ или ще умрешъ, и не ще узнаятъ за тебе“, — мислѣше той.

И въ душата му се подигаше злоба къмъ всички хора, особено къмъ тѣзи, които бѣха причина за затварянето му. Тази злоба изискваше своето удовлетворение, изискваше движение, шумъ. А тука има мъртва тишина, леки стѣпки на мълчаливи, неотговарящи на въпроситѣ хора, звукове отъ отваряни и затваряни врати, храна въ опрѣдѣлени часове, мълчаливи посѣтители и свѣтлина отъ сутринното слънце прѣзъ мъждиво стѣкло, тъмнина и все сжщата тишина, все сжщитѣ леки стѣпки и все сжщитѣ звукове. Така е днесъ, утрѣ... И злобата, като не намираше изходъ, разяждаше сърдцето му.

Той се опитваше да чука, но не му отговаряха, и чукането му прѣдизвикваше пакъ сжщитѣ леки стѣпки и равния гласъ на човѣка, който го заплашваше съ карцеръ.

Единственото врѣме за отдихъ и облекчение бѣше врѣмето на съня. Но затова и пробуждането бѣше ужасно. Въ съня си той всѣкога се виждаше на свобода и повечето пжти увлѣченъ въ такива дѣла, които той счи-

таше несъгласни съ революционната дѣятелностъ. Ту че свири на нѣкаква чудна цигулка, ту че задиря дѣвици, ту че се вози на лодка, ту че ходи на ловъ, ту че е провъзгласенъ за нѣкакво си чудно откритие докторъ въ чуждестраненъ университетъ и говори благодарствени рѣчи въ врѣме на обѣда. Тѣзи сѣнища бѣха тѣй ярки, а дѣйствителността тѣй тжжна и еднообразна, че възпомяванията малко се отличаваха отъ дѣйствителността.

Тежко бѣше въ сѣнищата само това, че повечето пжти той се пробуждаше въ момента, когато изглеждаше да се извърши онова, къмъ което се стремѣше, което желаше. Изведнажъ едно удряне на сърдието — и цѣлото радостно положение изчезваше; оставаше мжчителното, неудовлетворено желание, пакъ тая съ цвѣтя отъ влагата сива стѣна, освѣтена отъ лампичка, и коравиятъ креватъ подъ тѣлото съ смачканъ на една страна сламеникъ.

Сънятъ бѣше най-доброто врѣме. Но колкото по-дълго се продължаваше затворничеството, толкова по-малко спѣше той. Той чакаше съня като най-голѣмо щастие, желаше го, и колкото повече го желаше, толкова повече се развеселяваше. И стигаше да си зададе въпроса: „Заспивамъ ли азъ?“ и сънливостъта изчезваше съвсѣмъ.

Бѣгането и скачането въ своята клѣтка не помагаше. Отъ усиленото движение се получаваше слабостъ и още по-силно възбуждане на нервитѣ, получаваше се главоболие въ темето, и стигаше само да зашуми, за да наизкачатъ на тъмния съ звѣздици фонъ грозни лица, чорлави, лиси, голѣмоусти, кривоусти, една отъ друга пострашни. Лицата правѣха най-ужасни гримаси. Послѣ лицата захванаха да се явяватъ вече при отворени очи, и не само лица, но цѣли фигури, захванаха да говорятъ и

да скачатъ. Ставаше страшно, той скокваше, удряше главата си о стѣната и викаше. Прозорчето на вратата се отваряше.

— Не е позволено да се вика, — обаждаше се спокоенъ, равенъ гласъ.

— Извикайте надзирателя! — викаше Меженецки. Но отговоръ нѣмаше, и прозорчето се затваряше.

И такава отчаяние обхващаше Меженецки, че той желяеше само едно: смъртта.

Въ едно таково състояние той рѣши да се лиши отъ животъ. Въ килията имаше душникъ, въ който можеше да окачи връвъ съ примка и, като стъпи на кревата, да се обѣси. Но нѣмаше връвъ. Той захвана да кжса чаршава на тѣсни ивици, но тѣ не достигнаха. Тогава той рѣши да се умори отъ гладъ и не яде два дена, но на третия день отслабна, и халюцинациитѣ се повториха съ него особено силно. Когато му донесоха храна, той легеше на пода безъ чувства съ отворени очи.

Доде докторътъ, сложи го на кревата, даде му ромъ и морфинъ и той заспа.

Когато се събуди на другия день, докторътъ стоеше надъ него и клатѣше глава. И изведнажъ Меженецки бѣ обхванатъ отъ познатото му по-прѣди чувство на злоба, което той отдавна не бѣше изпитвалъ.

— Какъ не ви е срамъ, — каза той на доктора, когато този бѣше се навелъ надъ него и четѣше пулса му, — да служите тукъ! Защо ме лѣкувате, за да ме мжчатъ пакъ! Това е все едно, да присѣтствувате на шибане съ прѣчки и да разрѣшавате да се повтори операцията.

— Помжчете се да легнете на грѣбъ, — каза невъзмутимо докторътъ, безъ да го гледа, като вадѣше отъ джебъ инструментъ за аускултация.

— Тъ лѣчатъ ранитѣ, за да доизкаратъ останалитѣ петъ хиляди тояги. По дявола, по дявола! — изведнажъ завика той, като снемаше краката си отъ кревата. — Махайте се, ще издѣхна безъ васъ!

— Не е добро това, млади човѣче, на грубоститѣ ний имаме свои отговори.

— По дявола, по дявола!

И Меженецки бѣше толкова страшень, че докторътъ побърза да излѣзе.

X.

Дали това стана отъ взетитѣ лѣкарства или прѣживѣ кризиса или го излѣчи злобата противъ доктора, но тогава той се оправи и захвана съвсѣмъ другъ животъ.

„Да ме държатъ вѣчно тука не могатъ и нѣма да го направятъ, — мислѣше той. — Ще ме освободятъ нѣкога. Може би, — което е и за вѣрване, — ще се измѣни режимътъ (нашитѣ продължаватъ да работятъ), и за това трѣбва да си пазя живота, за да излѣзя силенъ, здравъ и да бжда въ състояние да продължавамъ работата“.

Той дълго обмисляше най-добрия за тази цѣль начинъ на животъ и измисли така: лѣгаше си въ 9 часа и заставяше себе си да лежи, — спи или не, все едно, — до 5 часа сутринта. Въ петъ часа ставаше, омиваше се, нагласяваше се, правѣше гимнастика и послѣ, както той си думаше, отиваше по работа. И, въввѣ въображението си, той вървѣше изъ Петербургъ, отъ Невския проспектъ до Надеждинска, като се старяеше да си прѣдставлява всичко, което можеше да се срѣщне изъ пжтя му: надписи, здания, стражари, разминаващи се екипажи и пѣше-

ходци. Въ Надеждинска той влизаше въ дома на своя познатъ и сътрудникъ, и тамъ, заедно съ дошлитѣ другари, обсъждаха прѣдстоящото прѣдприятие. Имаше прѣния, спорове. Меженецки говорѣше и за себе си и за другитѣ. Понѣкога той говорѣше високо, та часовиятъ му правѣше отъ прозорчето забѣлѣжки, но Меженецки не обръщаше на него никакво внимание и продължаваше работата си изъ Петербургъ. Като прѣкарваше два часа у приятеля си, той се връщаше у дома си и обѣдваше, най-напрѣдъ въ въображението си, а послѣ въ дѣйствителностъ, отъ обѣда, който му донасяха, и ядѣше всѣкога умѣрено. Послѣ той, въ въображението си, седѣше дома си и се занимаваше съ история, математика и понѣкога, въ недѣлни дни, съ литература. Заниманието му съ история се състоеше въ това, да си избере извѣстна епоха и народъ и да си припомня фактитѣ и хронологията. Заниманието му съ математика се състоеше въ това, да прѣсмѣта и да рѣшава геометрически задачи на изустъ. (Той особено обичаше това занимание). Прѣзъ недѣлни дни той си припомняше Пушкина, Гоголя, Шекспира и самъ съчиняваше.

Прѣди сънь той правѣше, въображаемо, още една малка екскурзия, водѣше съ другари мъже и жени смѣшни, весели, понѣкога сериозни разговори, бивали по-прѣди или новоизмислени. Така минаваше вечерята. Прѣди лѣгане той правѣше въ дѣйствителностъ за упражнение двѣ хиляди крачки въ клѣтката си и лѣгаше на кревата си, като повечето пжти заспиваше.

На другия день ставаше същото. Понѣкога той отиваше на югъ и подбуждаше народа, подигаше бунтъ и заедно съ народа прогонваше помѣщицитѣ и раздаваше земята на селянитѣ. Всичко това, обаче, той си въобра-

заваше не изведнажъ, а постепенно, съ всички подробности. Въ неговото въображение революционната партия тържествуваше навсѣкждѣ, а правителствената власт отслабваше и бѣше принудена да направи съборъ. Царската фамилия и всички угнетители на народа изчезваха и се установяваше република, и той, Меженецки, биваше избранъ президентъ. Понѣкога той достигаше това твърдѣ скоро и тогава захващаше пакъ отначало и достигаше цѣльта по другъ начинъ.

Така прѣмина той година, двѣ, три, като понѣкога отстъпваше отъ този строгъ начинъ на животъ, но повечето пѣти се връщаше отново въ него. Господаръ на въображението си той се освободи отъ непроизволнитѣ халюцинации. Само твърдѣ рѣдко го обхващаха припадѣци отъ безсѣнници и видѣния, грозни лица, и тогава той гледаше на отдушника и съобразяваше, какъ да закачи връвѣта, какъ да направи примка и да се обѣси. Но тѣзи припадѣци минаваха скоро. Той ги надвиваше.

Така прѣживѣ той почти седемъ години. Когато срокътъ на неговото затворничество изтече и го подкараха на заточение, той бѣше съвсѣмъ здравъ, бодъръ и владѣеше напълно душевнитѣ си сили.

XI

Караха го, като особено важенъ прѣстѣпникъ, самичъкъ, да не се сношава съ другитѣ. И само въ Красноярския затворъ сполучи той за пръвъ пѣтъ да влѣзе въ съобщение съ други политически прѣстѣпници, сѣшо изпращани на заточение; тѣ бѣха шесть души: двѣ жени и четирма мжже. Тѣ бѣха все млади, хора на ново схващане, непознато на Меженецки: тѣ бѣха революционери

отъ слѣдващето подиръ него поколѣние, негови наслѣдници, и затова тѣ особено го интересуваха. Меженецки очакваше да срѣщне въ тѣхъ хора, вървящи по неговитѣ стѣпки, и затова задължени да цѣнятъ високо всичко, направено отъ тѣхнитѣ прѣдшественици, особено отъ него, Меженецки. Той се готвѣше да се отнесе съ тѣхъ ласкаво и снисходително. Но за негово неприятно очудване, тази младежъ не само не го считаше за свой прѣдшественикъ и учителъ, но се обръщаше съ него нѣкакъ снисходително, като избикаляше и извиняваше неговитѣ остарѣли възгледи. По мнѣнието на тѣзи нови революционери всичко, което бѣше правилъ Меженецки и неговитѣ другари, всички опити да размирятъ селенитѣ и, главно, терорътъ и всички убийства: на губернатора Крапоткинъ, на Мезенцова и на самия Александъръ II, — всичко това сж редъ грѣшки. Всичко това доведе само до реакцията, която тържествуваше при Александра III и която върна обществото назадъ, почти до крѣпостното право. Пътътъ за освобождението на народа, по мнѣнието на новитѣ, бѣше съвсѣмъ другъ.

Въ продължение почти на два дена и двѣ ноци не прѣставаха спороветѣ между Меженецки и новитѣ му познати. Особено единъ, ржководителътъ на всички, Романъ, както го наричаха всички само по име, мжчително огорчаваше Меженецки съ непоколебимата увѣреностъ въ правотата си и съ снисходителното, даже насмѣшливо отричане цѣлата минала дѣятелностъ на Меженецки и другаритѣ му.

Народътъ, по разбирането на Романа, е груба тѣла, и съ народъ, които стои на тази степенъ на развитие, на която е той сега, нищо не може да се направи. Всички опити да се подигне руското селско население — то

ва е все едно, да се опитвашъ да запалишъ камъкъ или ледъ. Трѣбва да се възпита народътъ, трѣбва да се научи на солидарностъ и това може да направи само едната промишленостъ и израстналата върху нея социалистическа организация на народа. Земята не само не е нужна на народа, но тя е, която го прави консерваторъ и робъ. Не само у насъ, но и въ Европа. И той привеждаше мнѣния на авторитети и статистически цифри. Народътъ трѣбва да се освободи отъ земята. И колкото по-скоро стане това, толкова по-добрѣ. Колкото повече тѣ отиватъ въ фабрицитѣ и колкото повече заграбватъ капиталиститѣ въ своитѣ рѣцѣ земята, и колкото ги поугнетяватъ, толкова по-добрѣ. Да се унищожи деспотизма, а главно капитализма, може само съ солидарността на хората отъ народа, а тази солидарностъ може да се достигне само чрѣзъ съюзи, чрѣзъ корпорации на работницитѣ, т. е. само тогава, когато народнитѣ маси прѣстанатъ да бждатъ земледѣлци-собственици и станатъ пролетарии.

Меженецки спорѣше и се горещѣше. Особено го раздразняваше една отъ женитѣ, красивичка, космата брюнетка, съ твърдѣ свѣтли очи, която седейки на прозореца, прѣструваше се, че не взема направо участие въ разговора, и само отврѣме-наврѣме пушаше думички, които потвърдяваха доводитѣ на Романа, или пъкъ прѣзрително се подсмиваше на думитѣ на Меженецки.

— Нима може да се прѣобърне цѣлия земледѣлчески народъ въ фабриченъ? — говорѣше Меженецки.

— Защо пъкъ да не може? — възразяваше Романъ.
— Това е общъ икономически законъ.

— Отъ кждѣ знаемъ, че това е всеобщъ законъ? — говорѣше Меженецки.

— Прочетете Кауцки, — намъси се брюнетката, пръ-
зрително усмихната.

— Макаръ и да допуснемъ, — казваше Меженецки,
— (азъ не допускамъ това), че народътъ ще се прѣобър-
не въ пролетариятъ, то защо мислите вий, че той ще
приеме отнапрѣдъ прѣдназначената му отъ васъ форма?

— Защото това е научно доказано, — се обаждаше
брюнетката, като се обръщаше отъ прозореца.

Когато пъкъ заговориха за формата на дѣятелността,
която е нужна за достигане цѣльта, разногласията стана-
ха още по-голѣми. Романъ и другаритѣ му стояха на това,
че трѣба да се подготви работническа армия, да се съдѣй-
ствува за прѣминаването на селянитѣ въ фабрични ра-
ботници и да се пропагандира социализма между работ-
ниците. И не само да не се води открита борба съ пра-
вителството, а да се ползуваме отъ него за достигане
своитѣ цѣли. А Меженецки казваше, че трѣбва направо
да се води борба съ правителството, да се тероризира,
защото то е по-силно и по-хитро отъ социалиститѣ. „Не
вий ще излъжите правителството, а то васъ. Ний и меж-
ду народа пропагандирахме и съ правителството се бо-
рѣхме“.

— И колко много направихте! — иронически каза брѳ-
нетката.

— Азъ мисля, че прямата борба съ правителството
е напразно губене на сили, — каза Романъ.

— Първи мартъ *) губене на сили! — завика Меже-
нецки. — Ний жертвувахме себе си, живота си, а вий спо-
койно седите по домоветѣ си, като се наслаждавате отъ
живота, и само проповѣдвате.

*) Убийството на руския императоръ Александъръ II.

— Май не се наслаждаваме твърдѣ много отъ живота, — спокойно каза Романъ, като погледна на другаритѣ си и се разсмѣ побѣдоносно съ своя незаразителенъ, но високъ, отчетливъ и самоувѣренъ смѣхъ.

Брюнетката клатѣше глава и прѣзрително се усмихваше.

— Май не се наслаждаваме твърдѣ много отъ живота, — каза Романъ.

— А ако стоимъ тукъ, то това длѣжимъ на реакцията, а реакцията е рожба именно на 1 мартъ.

Меженецки замълча. Той чувствуваше, че се задѣква отъ злоба, и излѣзе въ коридора.

XII,

Като се мжчеше да се успокои, Меженецки захвана да ходи назадъ и напредъ по коридора. Вратитѣ на камаритѣ бѣха отворени до вечерната провѣрка. Единъ високъ, русокосъ арестантъ съ лице, чието добродушие не се нарушаваше отъ до половинъ обръснатата му глава, приближи до Меженецки.

— Единъ арестантъ тука, въ нашата камара, видѣлъ ваша милость, — повикай го, казва, при мене.

— Какъвъ арестантъ?

— „Тютюнева власт“, така му е прѣкорътъ. Той е старъ, отъ расколницитѣ: повикай, казва, при мене този челоуѣкъ. За ваша милость, значи.

— Дѣ е той?

— Ето тука, въ нашата камара. Повикай, казва, този господинъ.

Меженецки влѣзе съ арестанта въ неголѣма камара съ одѣри, на които седѣха и лежаха арестанти.

На голи дъски, подъ сивъ халатъ, на края на единъ одъръ, лежеше онзи старецъ-расколникъ, който прѣди седемъ години идва при Меженецки да разпитва за Свѣтлогуба. Лицето на стареца бѣше блѣдно, цѣло изпито и сбръчкано, коситѣ му бѣха все тѣй гъсти, и рѣдката му брадичка бѣше съвсѣмъ побѣляла и извита нагорѣ. Очитѣ му гължбови, добри и внимателни. Той лежеше възнакъ и виждаше се че има огънь: на бузитѣ му имаше болъзна червенина.

Меженецки се приближи до него.

— Какво ви е? — попита той.

Старецътъ съ трудъ се подигна на лакетъ и подаде треперящата си, суха, малка ржка. Той се наклани да говори, но се разлюлъ, захвана тежко да диша и, като дишаше съ мжка, тихо заговори:

— Ти не ми откри тогава, — Богъ да е съ тебе, а азъ откривамъ на всички.

— А какво откривате?

— За агнеца... за агнеца откривамъ... оня юноша бѣше съ агнеца. А казано е: агнецътъ ще ги побѣди, всички ще побѣди... И които сж съ него, тѣ сж избранитѣ и вѣрнитѣ.

— Азъ не разбирамъ, — каза Меженецки.

— Че ти разбирай по духа. Царетѣ ще приематъ власть съ звѣра. Тѣхъ ще побѣди агнецътъ.

— Какви царе? — каза Меженецки.

— Царе има седемъ: петимата паднаха и единътъ стои, а другиятъ не идва, не е дошълъ, значи. И когато дойде, малко има да стои... значи, ще му доде краятъ... разбра ли?

Меженецки поклати глава, като мислѣше че старецътъ бълнува и че думитѣ му сж безсмислени. Така мислѣха и арестантитѣ отъ сжщата камара. Бръснатиятъ

арестантъ, който повика Меженецки, приближи до него ѝ, като го побутна леко съ лакетъ и обърна вниманието му върху си, намигна на стареца.

— Все бърбори, все бърбори, нашата тютюнева властъ, — каза той. — А какво, и самъ не знае.

Така мислѣха, като гледаха на стареца, и Меженецки и другаритѣ му по камара. Но старецътъ знаеше добръ, какво приказва. И това, което той говорѣше, имаше за него ясна и дълбока смисълъ. Смисълъта бѣше тази, че на злото остава малко да царува, че агнецътъ съ добро и смирение побѣждава всички. Че агнецътъ ще изтрие всѣка сълза, и нѣма да има ни плачъ, ни болестъ, ни смъртъ. И той чувствуваше, че това вече се извършва, извършва се по цѣлия свѣтъ, защото се извършва въ просвѣтлената му отъ близостъта до смъртъта душа.

— Ей, ела скоро! Аминъ. Ей ела, Господи Исусе! — проговори той и малко значително и, както се стори на Меженецки, умопобъркано се засмѣ.

XIII

„Ето го, прѣдставителътъ на народа, — помисли Меженецки, като излизаше отъ стареца. Този е най-добриятъ отъ тѣхъ. И какъвъ мракъ! Тѣ (той разбираше Романа и другаритѣ му) казватъ: съ такъвъ народъ, каквото е той сега, нищо не може да се направи.“

Меженецки едно врѣме работѣше своята революционна работа между народа и знаеше всичката, както той се изразяваше, „инертностъ“ на руския селенинъ; срѣщаль се бѣше той и съ войници на служба, и съ уволнени, и знаеше тѣхната тжпа вѣра въ клетвата, въ необходимостъта отъ подчинението и невъзможността да

имъ се подѣйствува съ разсждения. Той знаеше всичко това, но никога не бѣше извличалъ отъ това знание извода, които неизбежно изтичаше отъ него. Разговорътъ съ новитѣ революционери го разстрои и раздразни.

„Тѣ казватъ, че всичко, което вършехме ние, което вършеха Халтуринъ, Кибалчичъ, Перовска, че всичко това било ненужно, даже вредно, че именно това и прѣдизвикало реакцията на Александра III, че, благодарение на тѣхъ, народътъ е убѣденъ, какво всѣка революционна дѣятелностъ иде отъ помѣщичитѣ, които убиха Александра II за това, защото имъ отне крѣпостното право. Каква безсмислица! Какво неразбиране и каква дързостъ да се мисли така!“ мислѣше той, като продължаваше да ходи по коридора.

Всички камари бѣха затворени, съ изключение на тази, въ която бѣха новитѣ революционери. Като приближи до нея, Меженецки дочу смѣха на ненавистната нему брюнетка и грѣмогласния, рѣшителенъ гласъ на Романа. Тѣ, очевидно, говорѣха за него. Меженецки се спрѣ да слуша, Романъ казваше:

— Като не разбираха икономическитѣ закони, тѣ не си отдаваха смѣтка, какво вършатъ. И голѣма частъ имаше тукъ...

Меженецки не можеше и не искаше да дослуша, каква голѣма частъ имаше тука, но не му и трѣбваше да знае това. Само тонътъ на гласа на този човѣкъ показваше пълното прѣзрѣние, което изпитваха тѣзи хора къмъ него, къмъ Меженецки, героятъ на революцията, който изгуби 12 години отъ живота си за тази цѣль.

И въ душата на Меженецки се подигна такава страшна злоба, каквато той още никога не бѣше изпитвалъ. Проклятие на всички, на всичко, на цѣлия този безсмисленъ свѣтъ, въ който могатъ да живѣятъ само хора, прилични на животни, като този старецъ, съсъ своя

агнець, и такива сжщи полуживотни палачи и тъмничари, и тѣзи нахални, самоувѣрени, мъртвородени доктринери.

Влѣзе дежурниятъ служащъ и заведе политическитѣ жени въ женското отдѣление. Меженецки отиде въ другия край на коридора, за да не се срѣщне съ тѣхъ. Като се върна, дежурниятъ затвори вратитѣ на новитѣ политически и прѣдложи на Меженецки да влѣзе въ стаята си. Меженецки се покори машинално, но помоли да не затврятъ вратитѣ.

Като се прибра въ камарата си, Меженецки легна на кревата съ лице къмъ стѣната.

„Нима наистина тѣй напразно сж изгубени всички сили: енергия, воля, гениалность (той никого не считаше по-горѣ отъ себе си духовно) — изгубени напразно!“ Той си спомни неотдавна полученото по пжтя вече за Сибирь, писмо отъ майката на Свѣтлогуба, която го упрѣкваше по женски, глупаво, както той мислѣше, задѣто погуби сина ѝ, като го увлѣче въ терористическата партия. Когато получи писмото, той само прѣзрително се усмихна; какво можеше да разбира тази глупава жена отъ цѣлитѣ, които стояха прѣдъ него и Свѣтлогуба. Но сега, като си спомни писмото и милата, довѣрчива, разпалена личность на Свѣтлогуба, той се замисли отначало за него, а послѣ за себе си. Нима цѣлия животъ бѣше грѣшка? Той затвори очи и искаше да заспи, но изведнажъ почувствува съ ужасъ, че се възвърна онова състояние, което изпитваше първия мѣсець въ Петропавловската крѣпость. Пакъ болка въ темето, пакъ грозни лица, голѣмоусти, чорлави, ужасни, на тъменъ съсъ звѣздици фонъ, и пакъ фигури, явяващи се при отворени очи. Ново имаше това, че нѣкакъвъ си углавенъ затворникъ съ сиви гащи, съ бръснатата глава, се клатѣше надъ него. И пакъ, въ свръзка съ идеята, той за-

хвана да дири душникъ, на който да можеше да се закачи връвъ.

Непоносима злоба, която искаше да се излѣе, разживяваше сърдцето на Меженецки. Той не можеше да седи на едно мѣсто, не можеше да се успокои, не можеше да разгони мислитѣ си.

„Какъ? — захвана да се запитва вече той. — Да си разрѣжа артерията? Не ще съумѣя. Да се обѣся! Разбира се, това е най-простото!

Той си спомни за връвта, съ която бѣха привързани връзка дърва, сложени въ коридора. Ще стѣпя на дървата или на стола. Въ коридора ходи дежурниятъ. Но той ще заспи или ще излѣзе. Трѣбва да извардя и тогава да взема връвта и да я закача на душника“.

Като стоеше до вратата, Меженецки чуваше стѣпките на дежурния изъ коридора и изрѣдко, когато дежурниятъ отиваше въ дъното на коридора, поглеждаше прѣз отвѣрстието на вратата. Дежурниятъ все не излизаше, нито заспиваше. Меженецки жадно се прислушваше къмъ шума на неговитѣ крачки и чакаше.

Въ това врѣме въ камарата, дѣто бѣше болниятъ старецъ, всрѣдъ тъмнината, едва освѣщавана отъ една димяща лампа, всрѣдъ сѣннитѣ ношни дишания, мърморения, пѣшкания, хъркания, кашления произлизаше най-великото въ свѣта дѣло. Старецътъ-разколникъ умираше, и на духовния му погледъ се откри всичко, което той тѣй страстно дирѣше и желаше прѣзъ цѣлия си животъ. Всрѣдъ ослѣпителна свѣтлина той видѣ агнеца, въ образа на свѣтълъ юноша, и голѣмо число хора отъ всички народи стояха прѣдъ него въ бѣли дрѣхи, и всички се радваха, и нѣмаше вече зло на земята. Всичко това се извърши, стѣ

рецьтъ знаеше това, и въ неговата душа и по цѣлия свѣтъ, и той чувствуваше голѣма радость и успокоение.

За хората пъкъ отъ тази камара ставаше това, че старецътъ високо хъркаше съ прѣдсмъртно хъркане, отъ което съсъдътъ му се събуди и разбуди другитѣ; и когато хъркането прѣстана и старецътъ затихна и постуденѣ, другаритѣ му по камара захванаха да хлопатъ на вратата.

Дежурниятъ отвори вратата и влѣзе при арестантитѣ. Подиръ 10 минути двама арестанти изнесоха мъртвото тѣло и го занесоха долу, въ стаята на мъртвитѣ. Дежурниятъ излѣзе слѣдъ тѣхъ и затвори вратитѣ. Коридорътъ остана пустъ.

„Заклучвай, заключвай, — помисли Меженецки, който слѣдѣше отъ своитѣ врата за всичко, което ставаше: — не ще ми попрѣчишь да се избавя отъ този безсмисленъ ужасъ“.

Меженецки не изпитваше вече този вжтрѣшенъ ужасъ, който го мжчеше до сега; той бѣше цѣль погълнать отъ една мисль: да не би нѣкакъ да му побъркатъ да изпълни намѣрението си.

Съ треперящо сърдце отиде той до дървата, развърза връвѣта, издърпа я изподъ тѣхъ и, като гледаше къмъ вратата, отнесе я въ камарата си. Тамъ той стѣпи на стола и метна връвѣта на душника. Като свърза двата края на връвѣта, той опѣна вжзела, и отъ двойната връвь направи примка. Примката бѣше много ниско. Той отново завърза връвѣта, пакъ направи примка, прѣмѣри на шията си и, като се прислушваше и поглеждаше на вратата, качи се на стола, пхна си главата въ примката, нагласи я, ритна стола, и овисна. . .

Чакъ при утринното обикаляне дежурниятъ видѣ Меженецки, който стоеше опрѣнъ на колѣнитѣ си до прѣ-

катурения столъ. Извадиха го отъ примката. Дотича надзирательтъ и, като узна, че Романъ бѣше докторъ, повика го да помогне на обѣсеня.

Бѣха употребени всички обикновени сръдства за съживяване, но Меженецки не се съживи.

Тѣлото му занесоха въ стаята на мъртвитѣ и го сложиха на одъра до тѣлото на стареца-расколникъ.

Книгоиздателство »Възраждане« — София

Книжки за народа

Отъ Л. Н. Толстой

1. Приказка за Иванъ Ахмака . . . . . 2'—
2. Двамата старци (приказка). . . . . 2'—
3. Кръстникътъ. — Пропустнешъ ли веднажъ огъня,
не можешъ го угаси (приказка). . . . . 2'50
4. Дѣтска мъдрость. . . . . 2'—
Дѣто има любовь, тамъ е и Богъ. — Трудъ
смъртъ и болестъ. — Разкаяниятъ грѣшникъ
(приказка) . . . . . 2'—
5. Много ли земя трѣбва на човѣка? — Зърно, кол-
кото кокошо яйце. — Какъ дяволчето си из-
купило коматчето хлѣбъ (разкази) . . . . . 2'—
7. Карма (приказка). — Това си ти (легенда). — Аси-
рийскитъ царь Асархадонъ (приказка) . . . . 2'—
8. Съ какво живѣятъ хората. . . . . 2'—

Пълния катаолгъ на издаденитѣ книги се изпраща
безплатно при поискване отъ Книгоиздателството
„ВЪЗРАЖДАНЕ“ — София, ул. Ботевъ, № 13.